

Det å finne frem arkivopplysninger er ofte ikke lett. Vi må vite hva vi leter etter, og så må vi vite hvem som kan tenkes å ha behandlet den type saker. Vi må i tillegg vite hvem som kan tenkes å oppbevare disse papirene. Når vi så har kommet så langt må opplysningene finnes mellom tusenvis av andre opplysninger. Den eneste veien inn hit er gjennom kunnskap (og kanskje litt flaks?). Bl.a. er kunnskap om administrasjonshistorie svært viktig for den som leter i offentlighetens arkiver.

Dette er en artikkel publisert i Arkheion nr 2, 2008, og som gir en kortfattet oversikt over kommunal administrasjonshistorie. Artikkelen er skrevet av arkivar Steinar Marvik ved IKA Kongsberg.

Innledning

Skolevesen

Økonomiske forhold

De sosiale forholdene

Helse

Trygdevesen

Krig og krise

Tekniske forvaltninger

Jord og skog

Kirke og kultur

Rettslige oppgaver

Valg

Folkeregister

Næringsdrift og frivillig virksomhet

Nåtid og fremtid

Litteratur

Kortfattet kommunal administrasjonshistorie

Av Steinar Marvik, IKA Kongsberg

Innledning

Blant de store omorganiseringer som har funnet sted, må vi regne 14.januar 1837 som en milepel i Norgeshistorien. Den dagen ble nemlig de såkalte formannskapslovene sanksjonert. Det var egentlig to lover: "Lov om Formandskaber paa Landet samt om Bestyrelsen af Districternes almindelige Commune-Anliggender" og en tilsvarende lov om "Kjøbstæderne", det vil si byene.

Dette var en forvaltningsreform som skulle få enorm betydning for lokaldemokrati og utvikling i distriktene. Det som ble opprettet var et kommunalt, politisk nivå som fikk ansvar for en del allerede eksisterende samfunnsfunksjoner. Det skulle være valg på kommunestyre som igjen valgte sin "regjering" i form av formannskaper, og fagstyrer til å lede skolevesen, fattigforsorg og forliksråd.

Det var de første årene ikke store endringer i praksis når det gjaldt styre og stell. Formannskapene ved sine ordførere hadde hånd om lokalt veistell og kirkene, og de fikk regnskaps- og utligningsrett. Ellers var virksomheten svært beskjeden.

Et av de områder kommunene fikk ansvar for i 1837 var kornmagasinene. Disse var opprettet som kornbanker på 1770-tallet for å ha reserver til dårlige tider. Overskuddet skulle gå til gode formål. På denne tiden rundt 1837 begynte avvikling av systemet med kornmagasiner og pengene som kom inn ble ofte brukt til opprettelse av sparebanker.

Det tok lang tid før de fleste kommuner fikk noe særlig administrativt omfang. Ordførerne hadde styring med saksbehandling og arkiv. De store kommunene hadde statlig ansatte magistrater og byfogder. Først med kommuneloven 1921 ble det pålagt bykommunene å ha borgermestere til erstatning for magistratene og landkommunene skulle ha formannskapssekretærer. I 1938 ble borgermestrene til rådmenn, men på landet var ansettelse av rådmann en frivillig sak.

De største kommunene har et skille mellom arkivene til magistrat/borgermester/rådmann og arkivene til formannskapet. I de fleste mindre kommuner var det ordfører/formannskap som hadde hele arkivet. I nyere tid har ordførerkontoret ofte blitt omtalt som politisk sekretariat, men det blir nå ganske vanlig at kommunene opptre som en enhet: Sentraladministrasjonen.

Dette er både et uttrykk for maktforholdene i kommunen og for sentralisering av arkivene.

De store fagområdene var skole- og fattigvesen. Disse ble på mange måter videreført som de hadde vært, men som ordninger i kombinasjon med formannskapene. Ved fattiglovene 1845 ble dette delt slik at det kom egne fattigkommisjoner. Sogneprestene var automatisk leder av kommisjonene og inntekter kom gjennom retten til å utligne og kreve inn skole- og fattigskatt.

Skolevesenet fikk også, som vi skal se, nytt lovgrunnlag etter hvert.

Skolevesen

Etter 1837 tiltrådte skolekommisjonene møter i formannskapene slik at det ble kombinerte formannskap med sogneprestene som ordfører som i realiteten utgjorde skolekommisjonene. Skoledriften ble finansiert ved at skolekommisjonen hadde rett til å skrive ut og kreve inn skatter.

Det oppsto en del uklarheter rundt forholdet mellom skole og kommune som ble lappet på med resolusjoner. For byene kom det en ny lov om allmueskole i 1848 og på landet i 1860. Disse lovene bekreftet sogneprestenes stilling som leder for skolekommisjonene. Først etter skolelovene 1889 finner vi den moderne folkeskolen med fritt valgte formenn, syv års skolegang og et bedre undervisningstilbud. Som følge av dette endret også skolenes protokollføring seg, og vi fikk tilsynsutvalg ved alle skoler.

Mange av de eldste skolene var knyttet opp mot en hjørnesteinsbedrift i lokalsamfunnet. Slike verks- og bruksskoler var å betrakte som private, men med sognepresten som leder. Skoleloven 1889 la disse under skolestyrene og i årene fremover overtok kommunene driften før hele ordningen ble avvirket i 1936.

Fortsettelsesskoler i byene etter allmueskolen skulle gjøre undervisningstilbudet bedre. Skoleloven 1827 åpnet mulighet til å fortsette undervisningen også på landet, men først i 1889 ble det lovfestet. En del kommuner startet slike skoler allerede rundt 1900, men mye gikk på frivillighet. I 1946 kom framhaldsskoleloven der kommunene ble pålagt å ha slikt tilbud. Skoletypen gikk inn i ungdomsskolen etter grunnskoleloven 1969.

En annen type skole etter folkeskolen var yrkesskolene. Ved yrkeskoleloven 1940 ble disse lovfestet, men gikk også inn i grunnskolen etter 1969. Andre kommunale skoler var tekniske aftenskoler, arbeidsskoler, sjømannsskoler, husmorskoler, syskoler og andre praktisk rettede kurs og skoler.

De høyere allmennskolene i byene har ofte en lang historie fra lenge før kommunene. Etter hvert ble de til kommunale middelskoler, særlig etter lov 1869. Middelskolene ble ut over 1900-tallet til realskoler, og vi finner ofte at skolene i tillegg var gymnas. Enkelte steder ble disse drevet som en skole. Etter lov om realskoler og gymnas 1964 overtok fylkeskommunene gymnasene mens kommunene fortsatte å drive realskolene. Disse ble til ungdomsskoler etter hvert som grunnskoleloven 1969 trådte i kraft.

Økonomiske forhold

Den selvstendige økonomiske stilling de forskjellige kommisjoner og styrever hadde, ga seg utslag i at alle førte egne regnskaper. Vi finner skolekasse, fattigkasse, kirkekasse, veikasse og så videre med egne regnskapsprotokoller, ofte regnskaper ført i forhandlingsprotokollen (møteboka) for kommisjonen. Det ble etter hvert mer vanlig å leie "profesjonell hjelp" gjennom regnskapsførere som tok seg av en eller flere av "kassene". Vi finner derfor ofte flere regnskaper i samme bok.

Skattelovene 1882 førte til at Departementet i 1883 ga forskrifter for regnskapsføringen med skjemaer og en enkel kontoplan. Det ble da svært vanlig å få en kommunekasserer som tok seg av alle regnskapene i kommunen. Men først med landkommuneloven 1921 ble kommunene pålagt å ha en

herredskasserer. I byene var det allerede vanlig å ha en kommunekasserer/kemner.

Byene fikk i 1924 forskrifter om budsjettoppstilling og regnskap. Landkommunene kom etter i 1936. Dette førte til helt nye regnskapsformer og følgelig nye arkivserier. Mens de gamle regnskapene stort sett hadde kontobøker og kassabøker, finner vi etter de nye reglene mange forskjellige protokoller.

Regnskapsåret var lik kalenderåret frem til sommeren 1913. Fra da finner vi halvårene høst/vår som regnskapsår. Dette ble endret tilbake med virkning fra 1/1-1961. Vi finner derfor selvstendige regnskaper for 1. halvår 1913 og 2. halvår 1960.

Skatteinnkreving var altså en viktig del av kommunenes drift og de forskjellige kassene hadde rett til utligning av skatt. På landet var det fogd og lensmann som sto for selve innkrevingen, mens i byene var det kemner eller magistrat som foretok dette. Skatteloven 1882 endret praksis slik at kemner/kommunekasse selv skulle forestå innkreving og hadde selv utpantingsrett. Oppgavene ble derfor mye større enn tidligere. Det ble følgelig behov for å ansette faste kommunekasserere og i større kommuner også egne kemnere til å foreta skatteinnkreving. Det kompliserer selvsagt også bildet at bykommuner hadde underfogder til å drive innkreving og utpanting.

Fra 1892 skulle det også utlignes statskatt og denne oppgaven ble tillagt de kommunale ligningskommisjonene. I arkivene finner vi årlige lister med utlignede og innbetalte skatter. Det kan her ofte være vanskelig å skille mellom utligning og innkreving. Det var opprinnelig de forskjellige kassene som selv hadde utligningsrett. På 1860-tallet kom det en rekke lover som prøvde å samkjøre ligningen. Fattigloven 1863 opprettet egne ligningskommisjoner som skulle foreta en samlet vurdering, men fortsatt ble skatten utlignet på den enkelte kasse. Denne standardiseringen ble videreført ved skattelovene 1882. Da ble skatten delt i tre. Det var eiendomsskatt, skatt på formue og inntekt.

Kontroll med folks inntekt ble skjerpet og vi fikk selvangivelsen etter lov om skatt på inntekt og formue fra 1892. Skattelovene 1911 forankret de endringer som var gjort og kommisjonene ble til nemnder. Ligningsrådene skulle gå gjennom selvangivelsene og vi fikk overligningsnemnder for behandling av klager. Kontrollen med skatteplikten ble altså skjerpet med den følge at det ble behov for fast ansatt personale. Ligningsnemndene fra 1911 ble etter hvert en del av ligningskontoret og senere en ligningsetat. Det endte med at staten overtok det hele fra 1/1-1965. De eldre ligningsarkivene er likevel en del av de kommunale arkiver.

Inni her finner vi den store runddans der ligningsnemndene forteller hvor mye hver og en skal betale i skatt, kommunekassene mottar lister og krever inn penger. Folk klager og overligningsnemndene sender ut nye lister og folk får penger igjen eller må betale mer. Endelige beslutninger om nedsettelse etter ettergivelse av skatt ble tatt av kommunestyret. Man betalte skatt på etterskudd for ett år frem til 1957. Pengene skulle gå til inntekt i et senere budsjettår. Det blir derfor ofte mange årstall å holde rede på alt etter som det er inntektsår, budsjettår eller kanskje behandlingstidspunkter som oppgis. Til slutt går utestående skatt til innkreving, kanskje utpanting og auksjon.

De sosiale forholdene

Fattigforsorg var blant de opprinnelige oppgavene til kommunen. Som ved alle de andre oppgaver de første årene, det var de valgte representantene selv som foretok alt fra å sikre inntekter via vurderinger av søknader, utbetaling av penger og sikring av arkiver. Det er egentlig forbausende hvor dyktige de var og hvor mange godt beskrevne og dokumenterte saker som er å finne. De viktige beslutningene finner vi i forhandlingsprotokollene, mens forskjellige bøker med regnskaper omkring understøttede viser detaljene. Saksarkivene, ja også ofte bilagsarkivene, kan være et oppkomme av detaljer omkring enkeltpersoner og deres skjebner. Dokumenter med hjemstavnsforklaringer gir ofte hele livshistorier.

Fattigstyrene ble i mellomkrigstiden gradvis til forsorgsstyrer, men først i 1948 ble det lovfestet. Det dannet seg i mellomkrigstiden også kontorer med fast ansatte funksjonærer. De tidligste ansatte var nok fattigforstanderne. Hele sektoren ble noe omorganisert etter lov om sosial omsorg i 1964. Det tidligere forsorgsvesenet ble fra 1965 til sosialkontorer. Som følge av lov om kommunalt helse- og sosialstyre fra 1987 ble disse to sektorene da ført sammen til en felles etat.

Lov 1896 om behandling av forsømte barn opprettet en ny kommunal instans kalt vergerådet. Disse var i virksomhet fra 1900 og skulle ta seg av barn som av forskjellige grunner hadde det vanskelig. Med lov om barnevern i 1953 ble mandatet noe endret og vergerådene skiftet navn til barnevernsnemnder. Disse har de senere årene forvaltningsmessig blitt en del av sosialkontorene og helse- og sosialetatene.

Kampen mot alkohol var på 1800-tallet en av de viktigste samfunnsmessige og sosiale oppgaver. Avholdsbevegelsen vokste seg så sterk at det ble totalforbud mot brennevin i 1919. Etter at forbudet ble opphevet 1926, kom Edruskapsloven i 1932 med Midlertidig lov av 1933 om edruskapsnemnder. Disse ble samkjørte med sosialstyrene etter endringslov 1964.

Helse

På det lokale planet var det statsansatte distriktsleger som styrte helsevesenet. På grunn av en rekke epidemier på 1830-tallet ble det i 1831 opprettet lokale sunnhetskommisjoner med distriktslegene som ordførere. Disse var på denne tiden provisoriske og ble stadig erstattet av nye provisoriske kommisjoner. Karantneloven 1848 opprettet karantenekommisjoner for å holde øye med fartøy som hadde smitte om bord. Først ved sunnhetsloven 1860 ble det opprettet kommunale sunnhetskommisjoner, men med distriktslegen som fast formann. Opp gjennom tiden ble det derfor ofte et vanskelig skille mellom oppgavene som distriktslege og oppgavene som formann for sunnhetskommisjonen, senere helserådet.

Distriktslegen hadde tilsyn med jordmorvesenet. Jordmorloven 1898 påla jordmødrene å føre fødselsprotokoller. Vi finner derfor ofte disse både i distriktslegearkivene og kommunearkivene etter den tiden. Det var også en rekke andre tilsynsoppgaver som speiles av arkivsaker i kommunearkivene.

Helsevesenet fikk etter hvert mange oppgaver, noen frivillige. Vi finner tannhelsetjenester (folketannrøkt 1949), helsearbeid i skolene (lov 1957), hjemmesykepleie (statstilskudd fra 1948) og

husmorvikarer (retningslinjer 1959).

Lov om helsetjenester i kommunene fra 1982 førte det lokale helsevesenet sammen under en kommunal paraply. Distriktslegen ble til kommunelege. Organisatorisk ble helse enda nærmere knyttet til sosialsektoren ved lov om kommunalt helse- og sosialstyre fra 1987. Disse overtok oppgavene til alle de tidligere styrene som sosialstyre, helseråd, barnevernsnemnd, edruskapsnemnd og andre.

Litt på siden av helsevesenet finner vi de senere alders- og sykehjem. Disse springer ofte ut fra kommunens fattiggårder som etter fattigloven 1900 skulle forsørge trengende. Ut over mot 1920 bygde kommunene opp gamlehjem og pleiehjem til erstatning for disse fattiggårdene.

Næringsmiddelkontroll lå til en viss grad under sunnhetsloven 1860. Fra 1892 ble dette regulert nærmere med en kommunal kjøttkontroll. Andre næringsmidler kom i 1935 under lov om tilsyn av næringsmidler fra 1933.

Trygdevesen

Der sosialvesenet var et sikkerhetsnett for de vanskeligst stilte i samfunnet skulle trygd være en økonomisk sikkerhet for alle. Ut over 1890-tallet ble det vedtatt forskjellige ordninger. Staten opprettet i 1895 Riksforsikringsanstalten for å administrere ulykkesforsikring for industriarbeidere. Kommunene, ved oppnevnte tilsynsmenn, kom til å være involvert i flere av disse tiltakene, både som innkrevere av kontingenter og som saksbehandlere for utbetalinger. Ordningen ble utvidet med nye lover. Særlig omfattende var syketrygden etter lov av 1909. I tillegg begynte noen kommuner å involvere seg i frivillige ordninger for alderstrygd. På landsbasis ble alderstrygden først gjennomført i 1937 etter lov om alderstrygd fra 1936. Barnetrygd ble bygget på morstrygd som ble innført under krigen og senere avskaffet. Lov om barnetrygd kom i 1946 med virkning fra 1947. Hele trygdesystemet gikk over til statlig administrasjon under Rikstrygdeverket etter Folketrygdloven 1966.

Krig og krise

De noe kuriøse hesteutskrivningsnemndene skulle opprettes etter lov 1896 for å ha oversikt over hester til feltbruk i beredskapsøyemed. Formålet ble i 1938 utvidet til også å dekke kjøretøy.

1. verdenskrig ble på mange måter et vendepunkt for kommunene. På grunn av forsynings situasjonen skulle alle kommuner ha provianteringsråd som skulle stå for fordeling og rasjonering av varer. I kjølvannet av denne finner vi næringsnemnder, kontrollnemnder, husleienemnder etc. Som følge av dette fikk vi en administrativ oppbygging i kommunene som tidligere var helt ukjent. Kommunene begynte å ta tak i samfunnsproblemer som elektrisitetsforsyning og bygdebøker. I mellomkrigstida kom den sterke økonomiske krisen som sendte mange kommuner inn i et økonomisk uføre med statlig administrasjon. Likevel fortsatte det store engasjementet gjennom arbeidsløshetsnemnder, arbeidsformidling, tiltak for eksport av arbeidskraft ("Canada-komiteer") og diverse byggeprosjekter som nødsarbeid.

Landet var derfor til en viss grad forberedt på 2.verdenskrig. Allerede i 1939 ble det igjen tatt initiativ til

å opprette forsyningsnemnder for å ta tak i kommende krise. Etter hvert kom et nettverk av kommunale nemnder for prisregulering/kontroll, husfordeling, husleienemnder, brenselsnemnder og varianter av dette. En markant nemnd her var evakueringsnemndene som tok seg av de evakuerte fra Finnmark. De mest seiglivete kontrolltiltak varte helt opp på 1980-tallet.

Tekniske forvaltninger

Byene hadde allerede tidlig forskjellige forvaltninger for bygningsmessig planlegging, vann og kloakk, brannvesen, feiervesen, vektere, lyktevesen og stadsveiere. Kommunene på landet kunne på 1800-tallet stort sett se langt etter dette. Det fantes for eksempel ikke noen ens bygningslov for landet. Hver by hadde egen bygningslov. Etter hvert meldte behovet seg også i tettsteder på landet. Ut fra særlover for tettstedet ble det dannet bygningskommuner med sin egen lille administrasjon. Det finnes også andre eksempler på tekniske særkommuner slik som brannkommuner. Denne ordningen ble opphevet i 1949 og slike kommuner gikk inn i den generelle forvaltning til storkommunen.

Ved siden av bygningskommunene opprettet mange større kommuner også eget ingeniørvesen til å ta seg av vei, vann og kloakk. Veibygging og vedlikehold av veier var allerede fra 1837 en kommunal oppgave som ble ivaretatt av formannskap og kommunestyre. Tidspunkt for bortsetting av dette til et ingeniørvesen varierer sterkt etter størrelsen på kommunen.

Først med bygningsloven 1965 fikk vi et enhetlig regelverk for hele landet. Alle kommuner opprettet bygningsråd fra 1967 og vi får de kjente byggesaksarkiver organisert etter gårds- og bruksnummer også på landet. De forskjellige kommuner fikk litt forskjellige løsninger i samarbeidet mellom ingeniørvesen, bygningsvesen og planavdelinger. Det vanlige løsning ble tekniske etater med fagavdelinger. Videre samkjøring kom med plan- og bygningsloven 1985. Etter den har mange kommuner innført begrepet Plan- og bygningsetat.

På den praktiske siden driver kommunene en rekke tekniske tjenester. Brann- og feiertjenesten er nevnt. Det samme er vannforsyning og kloakksystemer som var underlagt sunnhetsloven 1860 og bygningsloven 1896. Vi finner renovasjon og drift av søplefyllinger. Byer har gatelys og i tidligere tider drev store kommuner gassverk. Elektrisitetsverkene har de fleste steder kommunalt opphav.

Jord og skog

Ut fra skogvernloven 1893 skulle herredsstyrene lage vedtekter for verneskog og tilsette skogoppsynsmenn. Fra 1908 skulle det og velges et skogråd. Ved skogervervsloven 1909 skulle det i tillegg være et skogutvalg til å ta seg av konsesjonssaker. Skogvernloven 1932 påla alle kommuner å ha et skogråd. Herredsskogmestrene ble etter hvert sekretærer for skogutvalgene, noe som ble lovfestet i 1965. Hele skogsektoren gikk over til staten sammen med jordstyrene i 1983.

Andre utvalg i kommunene er viltnemnd etter viltloven 1951, beiteråd etter lov 1961 og innlandsfiskerinemnd etter lov 1964. Innenfor fiskeri finnes tilsynsordninger i form av fiskeristyre (1891) og fiskerinemnd (1919).

Under verdenskrigen 1914-1918 ble det gjort tiltak for å øke jordbruksproduksjonen. Provisjoneringsrådene fikk lovpålegg i 1917 om å arbeide for at folk skulle få leid jord. Enkelte kommuner oppnevnte særskilte nemnder til å ta seg av dette. Disse ble fra 1918 til næringsnemnder.

Jordstyreloven 1920 avskaffet næringsnemndene og opprettet i stedet jordstyrer. Herredsagronomer ble 1927 knyttet til landbruksselskapene, men fra 1948 skulle de knyttes nærmere til jordstyrene som sekretærer. Jordloven 1955 opprettet statlige landbruksnemnder som i 1983 overtok hele den kommunale landbrukssektoren. Landbruksnemndene ble kommunale igjen i 1993. Arkivene fra den statlige perioden fulgte med til kommunene.

Kirke og kultur

Kirke og kultur går ofte hånd i hånd. Kommunene fikk i 1837 et visst ansvar for kirkene og med kirke og kirkegårdsloven 1897 skulle kirkene være kommunale. Det skulle være et kirketilsyn og en kirkeverge i hvert sogn. Det kom også geistlige lønningsfond knyttet til kirkens inntekter som skulle sikre prestene ensartet lønn. Med lov 1920 skulle det også være menighetsråd. Det ble ved rundskriv 1997 bestemt at menighetsrådenes arkiver skulle avleveres til Arkivverket.

En sentral kommunal kulturoppgave har lenge vært drift av biblioteker. Vi finner på 1800-tallet forløpere i form av leseselskaper og folkeboksamlinger på frivillig basis. Først med biblioteksloven 1935 ble det forsiktig forsøkt å innføre biblioteker i alle kommuner ved hjelp av tilskuddsordninger. I 1947 ble det obligatorisk for alle kommuner å ha bibliotek.

I mange kommuner har det vært en aktiv deltagelse i historie- og bygdebokarbeid. Faste innslag som 17.mai-komiteer, er vel også for kultur å regne.

Idrett er også kultur og på 1930-tallet kom ungdomsnemnder i mange kommuner for å støtte arbeid med ungdom. Staten oppfordret alle kommuner til å starte slikt arbeid i 1947. På 1950-tallet kom ungdoms- og idrettsutvalg og etter friluftsløven 1957 også friluftsnemnder for å fremme bruk av naturen i kommunen. Kommunene har også bygget og driver idrettsanlegg og svømmehaller.

Ut over 1960-70-tallet gikk alle disse nemndene inn som en del av virksomheten til kulturstyre og kulturetat.

Rettslige oppgaver

Forlikskommisjonene var allerede gamle da kommunene oppsto i 1837. For byene kom loven 1895 og på landet 1897. Kommunestyrene fikk i 1842 forslagsrett til valget av forlikskommisærer. Ordningen ble noe endret ved lov om ny rettergangsordning 1927. Etter den tid finner vi forliksråd. Disse ble overtatt av staten i 2006.

Overformynderiet er også en gammel institusjon i Norge administrert av sorenskrivere og magistrat.

Formannskapsloven bestemte at overformyndere skulle oppnevnes av bykommunene. Ved lov 1857 iverksatt 1859 ble også overformynderne på landet kommunale.

Valg

Valg av representanter i kommunestyrene ble fra 1837 administrert av fogden. Ved valglovene 1896 ble dette endret slik at kommunene skulle være representert i valgstyret sammen med lensmannen. Ved lov 1900 om manntall og stortingsvalg fikk lensmannen sammen med en kommunal manntallsnemnd og valgstyre også hånd om stortingsvalgene. Vi finner etter dette en litt forvirrende blanding av arkivsaker. Manntall ble ført av lensmannen for de kommunale manntallsnemnder og delvis brukt som avkrysningsmanntall under valgene. Vi finner lokale stemmestyrer i skolekretsene som tok seg av de enkelte valglokale. Det var forskjellige regler for kommune- og stortingsvalg. Det er derfor noe vanskelig å skille mellom arkivene til alle disse aktørene og de forskjellige rollene de spilte.

Folkeregister

Det ble med folkeregisterloven 1905 anledning for kommunene å opprette register over sine innbyggere. Inntil 1942 var dette bare en mulighet som noen av de største kommunene benyttet seg av. Etter 1942 skulle alle kommuner opprette folkeregistre. Ordningen ble legalisert i 1946. Fra 1965 overtok staten folkeregistrene sammen med ligningskontorene. De tok med seg de fleste arkivsakene, men i noen kommuner er det noen få arkivsaker som har blitt igjen.

Næringsdrift og frivillig virksomhet

Underveis i artikkelen har det vært nevnt en del frivillige oppgaver der kommuner aktivt har gått inn og gjort en innsats. Som regel har dette vært en videreføring av lovpålagte oppgaver innen helse, sosial, skole og tekniske tjenester. Rent kommersielt har kommunene også vært sterkt involvert i foretak som elektrisitetsverk og gassverk.

Samlag for salg av øl, vin og brennevin ble opprettet i byene etter lov 1871. Disse ble drevet kommersielt, men kommunene hadde sterk styringsrett. De fleste samlagene ble borte i forbudstiden etter 1919 og ordningen falt helt bort da utbygging av vinmonopol var fullt gjennomført i 1938.

Totalt sett er det vel ikke mye kommunene ikke har vært involvert i. Etter 1. verdenskrig finner vi forskjellige former for folkekjøkken, kafeer og kommunale forretninger. Kommunene eide jordeiendommer, skoger, bedrifter og bussruter. De har vært involvert i tomtekjøp, eiendomssalg, utbygging av boligfelt og utleie av kommunale boliger. I det hele, det finnes knapt noe samfunnsfelt der kommunene ikke har vært involvert.

Av de mer frivillige oppgaver ligger mye på det å heve livsstandarden i en kommune gjennom kunst, kultur, friluftsliv og utbygging av fellesskapets tilbud. Parker, grøntanlegg, idrettsanlegg og kulturbygg, gågater og lysløyper er blant det kommunene engasjerer seg i.

Nåtid og fremtid

Kommuneloven 1992 ga et kraftig veiskille når det gjelder kommunenes administrative oppbygging. Tidligere var det meste forutsigbart, standardisert. Alle kommuner hadde skolekontor, teknisk etat og så videre. Etter 1992 ble hele strukturen oppløst og nye, litt vilkårlige strukturer bygd opp. Like fort som de ble laget, så kom omorganiseringer med nye løsninger. Det er derfor en stor utfordring å følge en kommunes organisasjon gjennom disse årene. Proveniensen til arkivene blir deretter. På den annen side har innføring av elektroniske post-/sak-systemer ført til en økende sentralisering av arkivene. Veldig mange kommuner har i dag et sentralt arkiv for hele kommunens administrative del. Det opphever til en stor grad den negative virkningen av de stadige omorganiseringene for arkivet.

Siste ord om nåtidens arkiv er ikke skrevet, men papiret er på vei ut sammen med mange av de kjente forestillingene om hvordan et arkiv er bygget opp. De mange arkivskapere fra gammelt av vil være sentralisert og informasjonen gjenfinnes etter hvert kun som dokumenter i en stor felles database.

Litteratur:

- Mykland, Liv og Masdalen, Kjell-Olav; Administrasjonshistorie og arkivkunnskap. Kommunene. Universitetsforlaget 1987
- Mykland, Liv; Håndbok for brukere av statsarkivene. Universitetsforlaget 2005
- Norges lover